

ЖАНРОВІ МОДИФІКАЦІЇ КОМІЧНИХ МІНІАТЮР ПЕТРА РЕБРА

Анотація. У статті розглядаються жанрові модифікації комічних мініатюр у поетичному доробку українського гумориста і сатирика Петра Ребра. Приділяється увага оригінальності назв, широко застосовуваних автором для розмежування циклів його мікротекстів. Жанрові модифікації комічних мініатюр письменника часто вже своїми циклотворчими найменуваннями засвідчують неабиякі зацікавлення поета в царині пародіювання, буфонади й анекдотичних традицій.

У статті простежуються сатиричні та гумористичні прийоми Петра Ребра, його послідовне звернення до традицій козацького гумору та дитячого фольклору, творчого досвіду письменників-класиків щодо освоєння сміхової культури. Приділяється увага народнопоетичним витокам ритміки та метрики комічних мініатюр запорізького сміхотворця.

Ключові слова: комічна мініатюра, цикл, жанрова модифікація, гумор, сатира, Петро Ребро.

Кошовий отаман Міжнародної асоціації “Весела Січ” Петро Павлович Ребро (1932-2014) був і залишається й нині одним із найвизначніших українських сміхотворців, чий досвід життєвим ще не одне покоління сатириків і гумористів. Поетове слово додає життєвої снаги й завзяття, воно “*відкриває дорогоцінні скарби душі людської*” [1, с. 8]. Міриади кумедних текстів П. Ребра, що традиційно викликають гомеричний регіт, досліджувались і поцінувались багатьма науковцями й письменниками, критиками й публіцистами, мистецтвознавцями й краєзнавцями (Ф. Білецький, О. Боглевська, О. Гончар, Є. Дійський, В. Довбиш, М. Жулинський, А. Захаренко, М. Кобзев, Д. Кононенко, Л. Корінь, О. Кудря, І. Купріянов, В. Мартинов, М. Нагнибіда, Л. Пастушенко, О. Проценко, М. Прудник, М. Тараненко, Л. Сосницький, О. Стадніченко, В. Чабаненко, В. Чемерис, Й. Черненко, В. Чубенко, В. Яворівський та ін.). Неодноразово звертався до творчості цього самобутнього сатирика та гумориста й автор цієї статті у ряді своїх публікацій [2; 3; 4].

Дослідники поетичного ужинку П. Ребра звертають увагу на широкий жанровий діапазон його літературно-сміхової спадщини. Л. Пастушенко на матеріалі півтисячі віршів письменника лише з одного видання “Козацький сміхovníк” відзначає, що він “*використовує практично всю палітру гумору, всі його жанри — від гуморески до сатирески. Хіба що за винятком байки. Є тут і гротеск, і влучні каламбури, і шаржі, епіграми, епітафії, навіть давні та новітні анекдоти*” [5, с. 7]. Для О. Стадніченко П. Ребро — це “*майстер лаконічних форм сатири*” [14, с. 100], серед яких вона розглядає епітафії, мікропоради, пародії, мініепіграми. Їх спільними ознаками дослідниця називає вишуканість форми, глибинність змісту, майстерну виписаність кожної деталі [14, с. 139].

Саме численні комічні мініатюри в доробку сатирика й гумориста, що увійшов у свідомість

сучасників як козак-характерник Ламайребро з такими суперовими видами зброї, як Гаряча прокатка, Петрів батіг і Помаранчевий сміх, заслуговують на особливу увагу. Їхні добірні грона прикрашають ледве не кожну з книжок цього незабутнього майстра сміху як свідчення його природного вміння гранувати мікротексти.

Метою нашої статті є простеження жанрових особливостей гумористичних і сатиричних мініатюр П. Ребра.

Жанрові різновиди комічних мініатюр письменника часто вже своїми циклотворчими найменуваннями засвідчують закоріненість автора в стихію шаржування й пародіювання, буфонади й анекдотичних традицій: “*літературні циклі*”, “*таблетки сміху*”, “*сучасні стівомовки*”, “*пілюлі з перцем*”, “*колядки про наші порядки*”, “*питання ребром*”, “*весела стружка*”, “*вузлики на очкурі*”, “*мікропоради*”, “*смішинки-порошинки*” тощо. Знаменно, що й перекладні добірки текстів у нього зазвичай називаються в подібному руслі: “*міні-гуморески*” (з Є. Новичихіна), “*вінегрет побілоруськи*” (з П. Сушка), “*камінці у черевику*” (з Г. Жамідіна), “*веселі намистини*” (з А. Абу-Бакара).

П. Ребро, як і чимало його побратимів по перу — сучасників-сміхотворців (Є. Бандуренко, І. Багрянний, М. Білкун, Д. Білоус, М. Братан, С. Воскресакенко, П. Глазовий, М. Годованець, К. Дяченко, О. Жолдак, П. Ключина, А. Косма-тенко, Ю. Кругляк, В. Лагода, І. Немирович, С. Олійник, І. Сварник, П. Сліпчук, В. Шаройко та ін.), черпав і примножував свій досвід у царині української поетичної сатири та гумору, спираючись на здобутки вітчизняних класиків — І. Котляревського й П. Гулака-Артемівського, Є. Боровиковського та П. Білецького-Носенка, Л. Гребінки і Т. Шевченка, С. Руданського й Б. Грінченка, І. Франка та О. Маковея, В. Самійленка й О. Олеся, П. Карманського й інших славетних пропагандистів сміхової культури.

Так, засвоївши творчі уроки майстрів української класичної співомовки (С. Руданський, В. Самійленко, І. Франко, Леся Українка тощо), П. Ребро пішов шляхом лапідаризації зразків цього жанру, скоротивши їх лише до кількох рядків, а водночас наповнивши їх повторами. Здавалось би, такий підхід міг би бути непродуктивним, а довге мереживо подібних мініатюр — одноманітним і нудним. Проте цього аж ніяк не скажеш про “Сучасні співомовки” П. Ребра, засновані на наскрізній тавтології. До цього циклу увійшло близько 70 строф-імпровізацій, об’єднаних лейтмотивом “*Не все так погано у нашому домі*” (“*У нашому домі не все так погано*”), котрий надає цьому розлогому витворові гумориста й сатирика ознак фольклорного безконечника (як-от, наприклад, нескінченна казка про сірого бичка). Як правило, початкова оптимістична констатація в кожній тавтологізованій строфі поета швидко змінюється діаметрально протилежною за звучанням саркастичною оцінкою. Автор, неначе вмільий виконавець частівок, розмаїто живописує якесь фатально безглузде блукання українців у зачарованому колі невирішених проблем. Ніби під безконечним гіпнозом, наспівують земляки одну й ту ж навіяну їм зверху надокучливу заспокійливу пісеньку, не звертаючи увагу не тільки на небезпечне засилля «поганого», а й на те, що сам «дім» давно уже не зовсім «наш». Для прикладу: “*У нашому домі не все так погано. Ось-ось возз’єднаються, кажуть, слов’яни. Імперія буде від Риги по Делі Або сесесер (лиш нової моделі)*” [12, с. 131].

У циклі “Смішні імена” П. Ребро апелює до традицій козацького гумору та дитячого фольклору, послуговуючись жанровими перевагами дражнилки. Такий синтез дає свої красномовні результати, як-от у мініатюрі “Остап”: “*Ой Остапе, ой Остапе, Из-під носа в тебе кана, Ніс червоний, як буряк, Не козак ти, а кізяк*” [9, с. 42]. Хоча іноді автор утрачає відчуття міри. Наприклад: “*Анатолій, Анатолій, Ти дурний, як хліб без солі, Ти базіка-свербигуз, На плечах твоїх — гарбуз!*” [9, с.39]. Гадаємо, що навіть у такій специфічній жанровій модифікації, як літературна дражнилка, недоречно пов’язувати епітет “дурний” із національним скарбом і святинею — хлібом. Тим більше, що автор налаштовує читача на хвилю гумору, яким відзначалися запорозькі лицарі — народні улюбленці: “*Нумо слухать (крізь віки), Як дражнились козаки*” [9, с. 38].

Різноманітними гранями виблискують кристалики поетової спостережливості й житейської філософії у розсипаному циклі комічних мініатюр “Питання ребром” із їх “продовженнями” й “закінченнями”, що натякають на неперебутність людської жаги до з’ясування сутності довоколишніх явищ, осягнення світових таємниць, що проєктуються на прості ситуації: “*Як стає волосся дибом В лисої людини?*” [6, с. 86];

“*Від лекції нудної мухи дохнуть? Виходить, що від неї користь є?*” [6, с.130]; “*Якщо ранок вечора мудріший, Чом проводять збори в кінці дня?*” [6, с. 131]; “*Що ліше — вмерти від журби Чи лопнути від сміху?*” [6, с. 131].

Цикл “Таблетки сміху” є низкою мікробайок із прозорою алегорією. У них фабула зведена до мінімуму, а мораль випливає з самого тексту. Автор ніби вихоплює з життя сатиричні типи й пропонує лаконічні духовні портрети, як-от у творі “Товстошкірий”: “*Осел плює й на критику, Й на сміх. Він з тих, що визнають Лише батіг*” [7, с. 194]. Такою ж точною та влучною є характеристика лицемірного нахаби у двовірші “Цинік”: “*Шептав Черв’як, вгризаючись у грушу: — Як бачиш, ми з тобою — душа в душу!*” [7, с. 185].

Цикл “Літературні шиглі” репрезентує катренові “мікротрагедії” та “мінідрами” з письменницького середовища. Сатиричне вістря в них часто трансформується в поблажливе кепкування П. Ребра-гумориста. Так, сповнена високого драматизму назва “Трагедія автора шпигунських повістей” переходить одразу ж у фіксацію хворобливого стану героя (“*як він змарнів!*”, “*де вився чубчик — лисина*”, “*пера і в руки не бере*”). А причина кризи досить прозаїчна: “*Кошмари, ним у повістях описані, Сердегу переслідують щоніч*” [7, с. 194]. У трохи ліпшому становищі перебуває герой вірша “Один поет себе втішав...” — щоб не впасти в депресію, він займається самозаспокоєнням та самонавіюванням (“*У мене книжечка чудова!*”), ошчасливлений уже тим, що “*ніхто лихого слова Іще про неї не сказав!*” [7, с. 198].

П. Ребро є майстром мікровідгуків та мініреплік, матеріалом для яких традиційно ставала періодика та щойно видані книжки. У циклі “Читаючи “Літературку” поет умістив чотирирядкове послання на адресу молодого автора збірки гумору “Перо під ребро”. Як відомо, у списку публікацій Петра Павловича книжка з тотожною назвою з’явилася ще в далекому 1963 році, видрукована київським видавництвом “Молодь”. Тож письменник найменував свій вірш промовисто: “Пером по ребрах”. А відтак додав: “*Пробачте, Михайле, мені, дідугану (Не кличте на суд, не тягніть на бюро), За те, що, про ваші не знаючи плани, Колись я вже видав “Перо під ребро*” [8, с. 54]. Такими ж дотепними є мініатюри-відгуки на появу книжок “Вишневий сад” В. Бабяка, “Третього не дано” В. Баграновського, “Лікарня в зоопарку” Д. Білоуса, “Зоряні сонети” Л. Вишеславського, “Блискавка” В. Козаченка, “Сім пучок перцю” Ю. Кругляка, “Я воду пив з твого лица” Г. Лютого, “Сурми” А. Рекубрацького тощо.

Цикл “Вузлики на очкурі” містить низку комічних напучувань. Такі віршовані настанови часто витримані в дусі українського фольклору:

“Хай на носі заруба Це усяка влада: Той, хто високо стриба, Дуже низько пада” [9, с. 44]; “Ніколи плаксою не будь І не втрачай довір'я. Такий закон життя: скубуть Того, хто має пір'я” [9, с. 45]; “Хай невдачі, хай напасті, Град намов, пліток брехливих — Не здавайся, бо нещастя Дуже любить нещасливих” [9, с. 45]. Ліричний і публіцистичний струмені автор уміло поєднує з народною афористикою.

До циклу “Колядки про наші порядки” увійшли новорічні мініпривітання та мікропошанівки, стилізовані під фольклор, а водночас належно осучаснені. У них звучить і самокритика (“ми навчилися добре пити, Та розучилися робити!”), і гірка констатація негараздів у країні:

Коляд, коляд, колядини,

У Микити іменини:

Відзначає круглу дату —

Рік не бачив він зарплату! [10, с. 45].

Цикл “смішинки-порошинки” складають здебільшого мініанекдоти з чиновницького та довокзалітературного життя (“П'ятихвилинка”, “Загадковий керівник”, “Рано зрадів...”, “Новий рік бюрократа”, “Про одного критика”, “Творча еволюція”, “Поет Н.”), а також мікробайки (“Здійснилась мрія”, “Осел із псевдонімом”, “Сучасний вовк”). Як правило, вони ґрунтуються на алогізмі, абсурдності ситуацій. Так, у мініатюрі “П'ятихвилинка” у заголовок винесено традиційну відповідь секретарки відвідувачеві з приводу прийому в начальника та його зайнятості. От тільки це магічне слово нещасний чує вже півдня. Певно ж, чимало читачів були свідками переростання таких “п'ятихвилинко” у багатогодинки. Варіація цього ж сюжету репрезентована в байці “Здійснилась мрія” — відвідувач Сом радіє, що потрапив таки на прийом, хоча й у засмаженому вигляді на блюді (чи не натяк на бюрократичні “ходіння по муках” Ребрового побратима по перу М. Сома). Але всіх перевершив герой анекдотичної історії “Новий рік бюрократа”. Йому й свято не свято. З обуренням цей крісломан вигукує: “Що? Новий рік приперся? У віторок? Нехай приходить у приймальний день!” [13, с. 69]. До циклу увійшли також комічні мініатюри з родинного життя (“А якщо в кредит!”, “Ясно як день”, “Слухає”, “Поміняла”, “Третій зайвий”). В останньому з названих творів зять Жора “бідну тещу турить з хати”, керуючись ходячою істиною: “третій — зайвий у коханні” [13, с. 66].

Цикл “Ой у лісі, на горісі...” увібрив більше двох десятків мініатюр, визначених самим автором як “коломийки та епіграми-скороспілки на теми рідної Спілки” з заувагою, що вони “виконуються в супроводі бубона й сопілки” [9, с.85]. Літературні коломийки поета “Ой у лісі, на горісі...”, “Грає легінь на сопілку...”, “Добра вдача, шире серце...”, “Це Олімп, а чи Голгофа...”, “Ой чого так журно

серцю?..”, “Зажурилися нардепки...” тощо чітко витримані у форматі фольклорного чотирнадцятискладника. Наприклад:

Вздрила гава на галяві

Вісник королівський:

“Це колись квартет був “Явір”,

Нині — “Яворівський”! [9, с. 87].

А “скороспілки”, тобто гумористичні експромти “В когось викликає подив...”, “У Павлуші німб на лобі...”, “Пише хвацько наш Дмитрушок...”, “Був “зеленим”, гудив атом...”, “Що то значить — у Євгена...”, “Вже не скажете про нього...”, автор будує за зразком шістнадцятискладника (народної шумки, або чабарашки). Наприклад:

Знаєш, хто такий Михайло?

Це вусайло-секретайло,

Він писайло і співайло

І, між іншим, годувайло! [9, с. 87].

Комічний ефект у цій “скороспілці” досягається завдяки кумедному поєднанню внутрішніх та кінцевих монорим.

За схемою фольклорного п'ятнадцятискладника запропоновано автором експромти “Живе Спілка, слава Богу...”, “Свищать кулі повз кашкета...”, “Написали достолиха...”, “Деся реформи вже на часі...”. Остання з цих частівок відображає процвітання довокзалітературного баласту:

Деся реформи вже на часі,

Деся приватизація,

А на нашому Парнасі —

Графоманізація! [9, с. 85].

П. Ребро є майстром комічних мініепітафій, якими пересипано чимало його книжок. Це, зокрема, такі твори, як “Окозамилловач”, “Заздрісник”, “Літун”, “Хапуга”, “Анонімник”, “Любитель закордонного”, герої яких і в домовині лишаються просто невиправними.

Кожна комічна мікроісторія, запропонована поетом, легко запам'ятовується і може поширюватись як найкоротші народні анекдоти. Цьому сприяє яскрава фабула, що зведена до мінімуму, влучні й точні вислови та характеристики:

— Яка краса! Троянди там і тут.

А клумби! Ще не бачив я таких!

Культура! — гордо вигукнув Верблюд

І плюнув у захопленні на них (“Ліричний Верблюд”) [11, с. 181].

Комічні мініатюри П. Ребра — достеменні перлини в скарбівні української сміхової культури. Їх широкий жанровий діапазон, репрезентований індивідуальними авторськими визначеннями та назвами, засвідчує неабиякий хист письменника в царині гумористичної та сатиричної імпровізації. Доцільно було б у подальшому розглянути мікротексти П. Ребра в контексті розвитку вітчизняної та світової комічної мініатюри.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Нагнибіда М. Пісня запоріжця / М. Нагнибіда // Ребро П. Запорізька веселка: лірика, сатира і гумор. – К.: Дніпро, 1967. – С.3-8.
2. Немченко І. В. Гумористично-сатиричний потенціал збірки «Помаранчевий сміх» Петра Ребра / І. В. Немченко // Співець Запорізького краю: до 75-річчя Петра Ребра: мат. міжвуз. наук. практ. конф. «Літературне Запоріжжя: постаті, пошуки, проблеми», присвяченої 75-річчю відомого українського письменника, громадського і культурного діяча, кошового «Веселої Січі» Петра Павловича Ребра (26-27 квітня 2007 р.). – Запоріжжя: Дніпровський металург, 2007. – С.280-290.
3. Немченко І. В. Жанр комічної мініатюри в поетичному доробку Петра Ребра / І. В. Немченко // Від смішного до великого: феномен комічного в літературі та культурі: зб. наук. мат. конф. / гол. ред. О. П. Новик. – Бердянськ, 2017. – С. 94-95.
4. Немченко І. В. «Кров Сірка і Мамає в наших жилах тече» / І. В. Немченко // Вісник Таврійської фундації (ОВУД). – Вип. 4. – К. – Херсон: Просвіта, 2007. – С.289-296.
5. Пастушенко Л. Сміймося, куме, та й з понеділка! (або Веселі литаври Петра Ребра) / Л. Пастушенко // Ребро П. Козацькі жарти: книга дванадцята. – Запоріжжя: СПП «Пані ЗОСЯ», 2005. – С.3-7.
6. Ребро П. Безробітний тамада: сатира та гумор / П. Ребро. – К.: Радянський письменник, 1988. – 135 с.
7. Ребро П. Запорізька веселка: лірика, сатира і гумор / П. Ребро. – К.: Дніпро, 1967. – 155 с.
8. Ребро П. Козацькі жарти: книга дванадцята / П. Ребро. – Запоріжжя: СПП «Пані ЗОСЯ», 2005. – 79 с.
9. Ребро П. Козацькі жарти: книга п'ята / П. Ребро. – Запоріжжя: Хортиця, 1997. – 103 с.
10. Ребро П. Козацькі жарти: книга четверта / П. Ребро. – Запоріжжя: Хортиця, 1996. – 92 с.
11. Ребро П. Криця: вибрані поезії / П. Ребро. – К.: Дніпро, 1975. – 199 с.
12. Ребро П. Помаранчевий сміх: сатира і гумор / П. Ребро. – Запоріжжя: Весела Січ, 2006. – 155 с.
13. Ребро П. Порохівниця: сатира та гумор / П. Ребро. – К.: Радянський письменник, 1972. – 95 с.
14. Стадніченко О. Творчість Петра Ребра : монографія / О. Стадніченко. – Запоріжжя: ЗДУ, 2002. – 196 с.

Ivan Nemchenko

The genre modifications of the comic miniatures of Petro Rebro

Summary. The article deals with the genre modifications of the comic miniatures in poetry of Ukrainian humorist and satirist Petro Rebro. The great attention is paid to the originality of names used by the author for separation of his microtexts. Writer's genre modifications of the comic miniatures have names which represent poet's interest to the parodying, buffoonade and anecdote traditions.

The article presents various means of humorous and satiric description in Petro Rebro's miniworks and author's systematic use of kozak humor and children's folklore and creative experiments of classics mastering laugh culture. Also attention is paid to the folk sources of rhythm and metrics of Zaporizhzhia laughmaker's comic miniatures.

Key words: comic miniatures, circuit, genre modification, humor, satire, Petro Rebro.

Одержано 18.02.2018 р.